

SANTRAUKA. Kaip vieną svarbiausių stiprios pilietinės visuomenės bruožų tyrėjai akcentuoja didelį savanoriškų organizacijų ir jų narių skaičių. Neretai 1918–1940 metų laikotarpis laikomas Lietuvos organizacijų aukso amžiumi. Apibendrinta tarpukario Lietuvos organizacijų statistika gali padėti suprasti, kiek šios prielaidos pagrįstos ir kaip vystėsi šio laikotarpio pilietinė visuomenė. Straipsnyje, remiantis 1931 metų pirmojo Lietuvos organizacijų surašymo duomenimis ir ketvirtojo dešimtmečio pabaigos daline organizacijų statistika, pateikiama tarpukario Lietuvos organizacijų statistika pagal šiuos rodiklius: organizacijų steigimas ir uždarymas, organizacijų ir jų narių skaičius pagal organizacijos pobūdį, organizacinis aktyvumas pagal apskritis, organizacijos pagal pasaulėžiūrą, tautybę, lytį ir amžių. Pateikti organizacijų statistiniai apibendrinimai taip pat leidžia matyti, kokią įtaką valstybės politikos pokyčiai turėjo šalies pilietinei visuomenei ir draugijų gyvenimui.

RAKTAŽODŽIAI: organizacijų statistika, pilietinė visuomenė, draugijos, tarpukario Lietuva.

ĮŽANGA

Nuo 1905 metų spalio mėnesio, kai buvo paskelbtas caro manifestas, kuriame buvo suteikta teisė steigti draugijas bei sąjungas, Lietuvoje prasidėjo visuomeninio gyvenimo pakilimas, atsirado pilietinės visuomenės užuomazgų. Iki Pirmojo pasaulinio karo vis daugiau leista lietuviškos spaudos, brandinusios visuomenę, ir po truputį plėtėsi visuomeninių organizacijų tinklas. Šis visuomeninis aktyvumas atvedė Lietuvos visuomenę į Vasario 16-osios valstybę, o vėliau nepriklausomybės metais, kai organizacijų veiklos neberibojo caro valdžia ir jos pareigūnai, dar labiau sustiprėjo. Aktyviausiai organizacijos vystėsi iki 1926 metų gruodžio 17-osios perversmo, po jo prasidėjo autoritarinės valdžios įsigalėjimas ir pilietinės visuomenės suvaržymai. Viena vertus, politinės teisės buvo apribotos, varžoma laisva spauda ir trukdoma veikti tautininkams oponuojančioms politinėms ir pasaulėžiūrinėms organizacijoms. Kita vertus, tiesiogiai su valdžia nesusijusių visuomeninių organizacijų plėtra tęsėsi.

Kuo visuomeninės organizacijos svarbios to meto Lietuvos pilietinei visuomenei? Amerikiečių sociologas Robertas D. Putnamas (2001: 125–132) kaip vieną iš

kertinių pilietinio visuomeniškumo indikatorių išskiria asociacijų gyvenimo aktyvumą – kuomet piliečiai aktyviai dalyvauja įvairiose vietinėse asociacijose – literatūros draugijose, muzikos grupėse, medžiotojų klubuose, kooperatyvuose. Dabartinės Lietuvos pilietinės visuomenės tyrėjai taip pat pastebi stiprią ir nuoseklią pilietinės galios indekso priklausomybę nuo organizacinės narystės aktyvumo (*PGI* 2021: 29). Matant tarpukario Lietuvos organizacijų skaičiaus ir narystės jose tendencijas, būtų galima lengviau suprasti ir visos pilietinės visuomenės raidą. Be to, ypač autoritariniu laikotarpiu būtų galima geriau įvertinti, kokiais būdais Lietuvos valdžia bandė keisti pilietinę visuomenę ir kiek jai tai pavyko.

Daugiausia žinių apie tarpukario Lietuvos organizacijas mums suteikia 1931 metų pirmasis Lietuvos organizacijų surašymas. Detaliausiai jį aptarė Vitalijus Gailius (Gailius 2015: 36–66), bet savo straipsnyje autorius susitelkė į tautinių mažumų draugijų problematiką. Kiti tyrėjai (Kaubrys, Tamošaitis 2013; Kaubrys 2009: 204–215), nagrinėję tarpukario tautinių mažumų problematiką taip pat naudojami šio surašymo duomenimis. Įprastai Lietuvos istorikai juo epizodiškai remdavosi kalbėdami apie tam tikros pasaulėžiūrinės srovės draugijas ar politinių partijų raidą, taip pat konkrečias organizacijas. Tad susisteminti Lietuvos organizacijų statistinius duomenis iš 1918–1940 metų būtų vertinga.

KOKIU BŪDU RINKTOS STATISTINĖS ŽINIOS APIE ORGANIZACIJAS?

Teisinis to meto Lietuvos draugijų reglamentavimas lėmė, kad draugijas steigti buvo galima tik su tam tikrų valstybės pareigūnų patvirtinimu. 1919 metų įstatymas apie draugijas numatė, kad draugijų įregistravimu rūpinasi prie apskrities viršininko sudaroma komisija, o į registrą jas įrašo apskrities viršininkas. 1936 metų Draugijų įstatymas numatė, kad draugijų steigimui būtinas vidaus reikalų ministro leidimas, kurį gavus draugija įrašoma į Vidaus reikalų ministerijos (toliau – VRM) Draugijų registrą. Dėl to įvairiose VRM įstaigose visą tarpukarį buvo renkamos žinios apie legalias šalies organizacijas. Valstybė disponavo šalies Draugijų registru, jų valdybų sąrašais, o VRM vykdė jų priežiūrą – tai leido iš organizacijų reikalauti ir detalių statistikos žinių. Pabrėžtina, kad ši tvarka negaliojo Klaipėdos kraštui, kuris draugijų klausimais naudojosi savo autonomija. Dėl to šiame straipsnyje aptariamos statistikos žinios apima tuometės Lietuvos teritoriją be Klaipėdos krašto¹.

Pirmasis Lietuvos organizacijų surašymas, tiksliausiai nušviečiantis to meto Lietuvos organizacijų padėtį, buvo atliktas, kai Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto studentas Jonas Juodikis pasisiūlė tuomečiam Piliečių apsaugos

¹ Savaiame suprantama, kad į statistiką nepatenka ir Vilniaus kraštas. Vilniaus kraštas įtrauktas tik į 1940 metų Lietuvos organizacijų steigimo ir uždarymo suvestinę.

departamentui surinkti Lietuvos organizacijų statistiką (Juodikis 1932: 7). Departamentas suprato idėjos naudą ir studentui, norinčiam rašyti tokį diplominį darbą, skyrė lėšų bei priemonių, o informacijai rinkti panaudojo savo struktūrą. Kaip vieną iš tyrimo tikslų Juodikis nurodė poreikį suvokti, kaip gyventojai supranta organizacijų reikšmę, kaip jie grupuojasi pagal pažiūras ir koks yra bendras šalies kultūros lygis. Pasak jo, žmonės, pasiekę aukštesnį kultūros laipsnį, jungiasi į atskiras grupes, kad lengviau įveiktų gyvenime pasitaikančias kliūtis, patys galėtų šviestis ir šviestų kitus (Juodikis 1932: 9–10).

Juodikis tyrė tas draugijas, kurios laikėsi 1919 metų įstatymo apie draugijas. Įstatymas reglamentavo skirtingų organizacijų veiklą – nuo partijų, kultūrinių ir sporto organizacijų iki ekonominių ar profesinių draugijų, svarbiausia, kad jos nesiektų materialaus pelno. Organizacijos pildė anketas, kuriose turėjo nurodyti organizacijos pobūdį ir veikimo sritį, skyrių skaičių, taip pat narius pagal tautybę, tikėjimą ir lytį, įrašyti, koku turtu disponavo² ir kt. Iš statistinės organizacijų surašymo suvestinės matyti, kaip jos pasiskirsto pagal pasaulėžiūrą, veiklos lauką, lytį ar tautybę. Be to, paraleliai buvo apibendrinta Lietuvos organizacijų steigimo ir uždarymo statistika 1918–1931 metais.

Kita dalis statistinės medžiagos apima 1939–1940 metų laikotarpį. Iš Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA) saugomos VRM Spaudos ir draugijų skyriaus medžiagos galima spręsti, kad ir 1939 metais planuotas panašaus pobūdžio Lietuvos organizacijų surašymas. Organizacijoms buvo parengtos pakoreguotos anketos, kuriose atsirado naujų skilčių apie organizacijos narių amžių ir susirinkimų bei kitų veiklų apimtis. Deja, tokios plačios statistinės suvestinės, kokia buvo parengta 1931 metais, rasti nepavyko. Tad apsiribota 1940 metų Lietuvos organizacijų suvestine, kurioje pateikiamas draugijų skaičius, pobūdis ir tautinė priklausomybė, taip pat Lietuvos tautinių mažumų (išskyrus žydus) draugijų suvestine ir jų narių skaičiumi. Archyve pavyko rasti ir apdoroti 256 iš maždaug 800 Lietuvos organizacijų siųstų anketų. Tačiau pažymėtina, jog tarp rastų buvo dauguma svarbiausių ir gausiausių Lietuvos organizacijų anketos.

Verta apsibrėžti, ko iš tokios Lietuvos organizacijų statistikos galima tikėtis. Ši statistika menkai pasitarnaus kaip organizacinio gyvenimo kokybės indikatorius, nes iš jos nepavyks suprasti, kiek narių buvo aktyvūs, o kiek dalyvavo draugijose tik formaliai, arba kiek aktyvi buvo pati draugijų veikla. Taip pat reikia įvertinti, kad šie statistiniai duomenys negali būti absoliučiai patikimi. Net ir pirmojo organizacijų surašymo duomenis, pasak Juodikio, iškreipė tai, kad dalis organizacijų žinių nesuteikė, o kai kurios galėjo sąmoningai padidinti savo narių skaičių dėl politinių sumetimų (Juodikis 1932: 28). Vėlesnio laikotarpio (po 1931 metų) duomenys

² Šio surašymo suvestinėse pažymėta, kad duomenys apie organizacijų turtą nebuvo itin tikslūs, todėl šiame straipsnyje jų nesiimta analizuoti.

yra tik daliniai. Vis dėlto ir iš šios statistikos galėtume apibrėžti susiorganizavusios visuomenės ribas: kiek maksimaliai tankus draugijų tinklas galėjo būti ir kokią dalį visuomenės jis įtraukė idealiu atveju. Taip pat atsiskleistų bendros Lietuvos organizacijų tinklo tendencijos, iš kurių matyti, kokį poveikį tinklui darė valstybės politika ir valstybės požiūris į pilietinę visuomenę.

VALSTYBĖS ĮTAKA IR PILIEČIŲ BŪRIMASIS Į DRAUGIJAS

Valstybės politikos įtaką Lietuvos pilietinei visuomenei pirmiausia parodo draugijų steigimosi ir jų uždarymo statistika. Tai itin išryškėja po 1926 metų gruodžio 17-osios perversmo. Valstybės politiką šalies organizacijų atžvilgiu galima skirstyti į demokratinę ir autoritarinę laikotarpius. 1919–1926 metais Lietuvoje naujų organizacijų buvo steigama gerokai daugiau nei uždaroma senųjų. Savarankiškų naujų organizacijų be skyrių skaičius svyravo nuo 117 draugijų 1923 metais iki 192 draugijų 1926 metais. Savo ruožtu naujai steigiamų organizacijų su skyriais skaičius svyravo nuo 11 1923 metais iki 20 1926 metais. Skyrių plėtros statistika aiškiai rodo, jog visą Lietuvą apimančios organizacijos turėjo tendenciją plėstis ir iki perversmo tai darė sėkmingai – 1922 metais įsteigti 752 skyriai, o 1926 metais – 1 346. Uždaromų organizacijų po truputį daugėjo dėl savaime suprantamų priežasčių – augo jų bendras skaičius šalyje. Daugiausia savarankiškų draugijų be skyrių buvo uždaryta 1923 metais (64), organizacijų su skyriais ar draugijų sąjungų 1923-aisiais (3), o skyrių – 1926 metais (196). 1926-aisiais draugijų skaičius sparčiai augo, nes į valdžią atėjus kairiųjų vyriausybei šiai pasaulėžiūrai artimos draugijos turėjo geresnes veiklos sąlygas, tačiau ir kitų pasaulėžiūrų organizacijos išlaikė savo struktūrą (Juodikis 1932: 36).

1 lentelė. Draugijų steigimasis ir uždarymas 1918–1931 metais

	Metai	1919–1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931*	Iš viso
Draugijos be skyrių	Įregistruota	313	136	117	136	160	192	80	80	77	79	93	1 463
	Uždaryta	5	3	64	24	38	38	91	151	177	35	72	747
	Veikė metų pabaigoje	308	441	494	606	728	882	871	800	700	744	718	-
Draugijos su skyriais / sąjungos	Įregistruota	36	13	11	13	13	20	12	7	3	6	3	137
	Uždaryta	1	-	3	1	-	-	6	1	8	-	13	35
	Veikė metų pabaigoje	35	48	56	68	81	101	107	113	108	114	112	-
Skyriai	Įregistruota	1 105	752	607	669	920	1346	803	751	624	446	503	8 526
	Uždaryta	31	63	81	68	133	196	474	1516	852	436	753	5 043
	Veikė metų pabaigoje	1 074	1 763	2 289	2 890	3 677	4 827	5 156	4 391	4 163	4 173	3 483	-

Lentelė paimta iš (Juodikis 1932: 107).

* 1931-aisiais išbrauktos 47 organizacijos be skyrių, 2 organizacijos su skyriais ir 440 skyrių, kurie nebuvo išregistruoti, tačiau neveikė.

Jau 1927 metais naujai steigiamų organizacijų sumažėjo daugiau kaip du kartus – iki 92 (80 be skyrių ir 12 su skyriais). Atitinkamai uždarytų draugijų skaičius išauga daugiau nei tris kartus – iki 97 (91 be skyrių ir 6 su skyriais). 1928 metais buvo uždaryta daug organizacijų skyrių – net 1 516. Akivaizdu, kad organizacinę struktūrą, siekiant turėti kuo platesnį skyrių tinklą šalyje, plėtojo politinės partijos. Tautininkų valdžia norėdama įtvirtinti savo pozicijas uždarinėjo opozicinių politinių partijų ir su jomis susijusių organizacijų skyrius. Iki 1931 metų būtent dėl to išaugo uždaromų organizacijų ir jų skyrių mastai³. Skyrių steigimo statistiką šiek tiek gerino tai, kad po perversmo Lietuvos tautininkų sąjunga itin suaktyvino savo organizacijos plėtrą.

Organizacijų steigimo ir uždarymo statistika 1938–1940 metais parodo nebent tai, kad naujų draugijų buvo steigiama vis mažiau (LDV 1938–1940). 1938 metais buvo įsteigta 51 draugija bei draugijų sąjunga ir 1 072 jų padaliniai, 1939 metais – 30 draugijų bei draugijų sąjungų ir 347 jų padaliniai, o 1940-aisiais iki kovo 31 dienos – 17 draugijų bei jų sąjungų ir 143 jų padaliniai. Paminėtina, kad 1938 metais Lietuvoje buvo uždarytos 9 draugijos bei jų sąjungos ir 919 jų padalinių, 1939 metais – 20 draugijų bei jų sąjungų ir 132 jų padaliniai, o 1940 metais iki kovo 31 dienos – 4 draugijos bei jų sąjungos ir 21 jų padalinys. Šiuo atveju apie kokias nors tendencijas kalbėti sunku – vis dar augantis tautininkams artimų organizacijų tinklas galėjo plėstis, o draugijų ir jų skyrių uždarymo specifika gerokai pakeitė 1936 metų Draugijų įstatymas. Jį priėmus visos šalies draugijos turėjo iš naujo įsiregistruoti ir gauti vidaus reikalų ministro leidimą veikti. Taigi dauguma valdžios nepageidaujamų draugijų buvo uždarytos arba joms apskritai buvo neleista įsisteigti.

1931 metų Lietuvos organizacijų surašymo duomenimis, šalyje iš viso veikė 718 savarankiškų organizacijų be skyrių ir 102 organizacijos, turėjusios 3 483 skyrius⁴. Taigi veikė 820 organizacijų. Nepriklausomybės pabaigoje, 1939 metų gruodžio 31 dieną, Lietuvoje buvo suskaičiuota 792 draugijos ir draugijų sąjungos (1939. XII. 31 d. veikiančios draugijos). Jos turėjo 6 975 skyrius⁵. Atrodytų, kad autoritarizmo metais organizacijų skaičiaus augimas sustojo, tačiau esamos plėtėsi ir steigė naujus skyrius provincijose.

Kaip keitėsi įvairaus pobūdžio draugijų skaičius nuo 1931 iki 1940 metų? Priėmus 1936 metų Draugijų įstatymą buvo uždarytos visos opozicinės politinės partijos, tad 1939–1940 metais klasifikuojant organizacijas politinės kategorijos neliko – tokia

³ Iš 784 šalyje 1926 metais veikusių Lietuvos valstiečių sąjungos skyrių po 3 metų liko tik 10, Lietuvos socialdemokratų partijos – 4 skyriai, iki 1929 metų kaip „neveikiantys“ buvo uždaryti ir dauguma Lietuvos krikščionių demokratų partijos skyrių (*Lietuvos istorija* 2014: 574).

⁴ Duomenis suteikė 690 savarankiškų organizacijų be skyrių (95,1 proc.) ir 3 151 organizacijų skyrius (90,5 proc.) (Juodikis 1932: 39).

⁵ Čia įtrauktos 7 Vilniaus apskrities draugijos ir po vieną iš Valkininkų bei Švenčionėlių apskričių.

nebuvo laikoma net Lietuvos tautininkų sąjunga. 1931 metais politinių organizacijų dar buvo 14. Didžiosios dalies 1931 metais išskirtų organizacijų tipų grafose matomas jų skaičiaus sumažėjimas 1940 metais: profesinių draugijų sumažėjo nuo 85 iki 58, sporto – nuo 30 iki 20, tikiybinių – nuo 40 iki 20, kultūrinių – nuo 315 iki maždaug 255⁶. Suprasdami, kad uždarius politines partijas aktyvūs jų nariai panašią pasaulėžiūrinę kryptį tęsė įsiliedami į su jomis susijusias kultūrinio pobūdžio draugijas, valdžios pareigūnai įvedė naują kategoriją – ideologines-kultūrinės organizacijas. Tokių draugijų 1940 metais buvo 38. Vienintelis žymus padidėjimas 1940-aisiais pastebimas tarp labdaros ir savišalpos draugijų: 1931 metais iš viso buvo 89 labdarybės draugijos, o 1940-aisiais – 127 labdaros bei 108 savišalpos organizacijos.

2 lentelė. Lietuvos organizacijų skaičius pagal jų pobūdį 1931 ir 1940 metais

Organizacijų pobūdis	Organizacijų skaičius Lietuvoje 1931 m. gruodžio 31 d.				Organizacijų pobūdis (pagal 1940 m. skirstymą)	Organizacijų skaičius Lietuvoje 1940 m. sausio 1 d.
	Savarankiškos			Skyriai		
	be skyrių	su skyriais	Iš viso			
politinės	2	12	14	541	-	-
kultūrinės	272	43	315	1 546	kultūrinis-ideologinis	38
					kultūrinis	187
					kraštotyris	6
					pramoginis	24
tikiybines	34	6	40	374	bažnytinis	6
					ortodoksinis	14
sporto	21	9	30	84	sportinis	20
blaivybės	4	2	6	125	blaivybinis	4
labdarybės	85	4	89	155	labdarinis	127
					savišalpinis	108
sveikatos aps.	14	2	16	20	sveikatinis	3
kovai su gaisrais	136		136	-	ugniagesybinis	110
ekonominės	52	6	58	245	ekonominis	59
profesinės	73	12	85	124	profesinis	58
išorinės politikos	15	4	19	259	-	-
kitokios	10	2	12	10	medžioklinis	28
Iš viso	718	102	820	3 483	Iš viso	792*

Lentelė sudaryta remiantis 1931 m. gruodžio mėn. 31 d. veikusių organizacijų veikimo pradžia visoje Lietuvoje ir 1940 metų draugijų statistika pagal tautybę ir pobūdį.

* Originale taisyta į 805.

Šiuo atveju svarbu atkreipti dėmesį į vieną aspektą – valstybės politikos įtaką šalies organizaciniam gyvenimui. Visuomenei pristatant 1936 metų Draugijų įstatymą

⁶ Prie kultūrinių priskyriau naujai atsiradusias ir artimas kategorijas: ideologines-kultūrinės, kraštotyris, pramogines.

vidaus reikalų ministras Julius Čaplikas ir tautininkų vadai kalbėjo apie poreikį sutramdyti palaidas šalies organizacijas (*Palaidam organizacijų gyvenimui* 1936: 8; *Organizuota visuomenė turi būti* 1936: 2; *Ministr. Gen. Čapliko pareiškimas* 1936: 2). Skųstasi esą jų skaičius per didelis ir jį reikėtų žymiai sumažinti. Taip pat leista suprasti, kad pilietinis valstybės gyvenimas turėtų būti grįstas organizuotos visuomenės principu. Tai reikštų, kad organizacijos turėtų mažiau savarankiškumo, jų valdymą stipriau nulemtų valdžia, kuri joms parinktų tinkamą kryptį. Galima teigti, kad šis principas buvo įgyvendinamas suvalstybinant kai kurias organizacijas, pavyzdžiui, skautus. Taip pat steigiant ir plečiant su tautininkais glaudžiai susijusių ir iš dalies pavaldžių organizacijų tinklą. Vis dėlto matant Lietuvos organizacijų skaičiaus kaitą galima spėti, kad arba kalbomis apie per didelę organizacijų įvairovę ir jų kiekį buvo dangstomas noras susidoroti su aršiausiomis opozicijos organizacijomis, arba valdžios pareigūnai savo tikslų nepajėgė įgyvendinti, nes jų skaičius po naujo Draugijų įstatymo išliko panašus.

Kiek kebliau palyginti ne organizacijų, o jų narių skaičiaus kaitą 1931 ir 1940 metais. 1931-ųjų surašymo duomenimis, Lietuvos organizacijos iš viso turėjo 247 089 narius⁷. Numanoma, kad žinių nesuteikusios organizacijos galėjo turėti 21 558 narius⁸, tad bendras šalies organizacijų narių skaičius 1931-aisiais gali būti, kad siekė 268 647 (Juodikis 1932: 52). Vienareikšmių duomenų iš 1939–1940 metų nėra. Suskaičiavus 256 iš tuo metu buvusių 782 Lietuvos organizacijų anketinius duomenis apie jų narių skaičių 1939 metų sausio 1 dieną išėitų, jog jos iš viso turėjo 213 508 narius. Prie šio skaičiaus galima pridėti keletą stambesnių organizacijų, kurių anketų nepavyko rasti, bet VRM spaudos ir draugijų skyriaus dokumentuose iš 1939–1940 metų jų narių skaičius yra nurodytas. Pridėjus jų narius galėtume drąsiai teigti 1939–1940 metais Lietuvos organizacijas turėjus bent jau 235 658 narius⁹. Mano hipotetiniais skaičiavimais, kartu su likusių organizacijų nariais iš viso Lietuvos draugijos galėjo turėti apie 281 847 narius¹⁰.

⁷ Šie ir vėlesni narių skaičiaus statistiniai duomenys apima formalų organizacijų narių skaičių ir nėra lygūs Lietuvos piliečiams, dalyvaujantiems organizacijose. Be jokios abejonės, dalis aktyviausių draugijų dalyvių priklausė ne vienai organizacijai, bet tiksliai apskaičiuoti, kiek žmonių apskritai Lietuvoje dalyvavo organizacijose praktiškai neįmanoma. Taip pat reikėtų atsižvelgti, jog narystė nebūtinai lygi aktyviam dalyvavimui. Kai kurių draugijų narių skaičius galėjo būti tik „ant popieriaus“.

⁸ Juodikis skaičiavo išvesdamas organizacijų be skyrių ir skyrių narių vidurkius ir juos padaugindamas iš žinių nesuteikusių skyrių bei organizacijų be skyrių skaičiaus.

⁹ Iš 1939–1940 metų kvietimo į Lietuvos organizacijų tarybą apytiksliai žinomas narių skaičius tokiose draugijose kaip Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjunga – 10 000, Draugija užsienio lietuviams remti – 700, Lietuvos blaivinimo sąjunga – 6 000, Lietuvos verslininkų sąjunga – 3 500, Lietuvos turizmo draugija – 700, Lietuvos vakarų sąjunga – 1 250, Lietuvių prekybininkų, pramoninkų ir amatininkų sąjunga – 3 500 narių.

¹⁰ Tai bandžiau apskaičiuoti atmesdamas didžiųjų šalies organizacijų, kurių daugumos duomenys buvo, narių skaičius. Tuomet suskaičiavus turimas organizacijas pagal jų tipą ir žinant, kiek tokių iš viso turėtų būti, išvedžiau turimų organizacijų narių vidurkį ir apskaičiavau, kiek jos turėtų narių, jei būtų imamas visų tokio tipo šalies organizacijų skaičius. Pavyzdžiui, rastos 23 ugniagesybinių draugijų anketos, nors jų turėtų būti 110. Šios 23 ugniagesybinės draugijos turėjo 1 085 narius. Hipotetiškai visos ugniagesybinės draugijos galėtų turėti 1 085 / 23 x 110 = 5 189 narius. Tokiu principu buvo apskaičiuoti ir kitų organizacijų tipų galimas visas narių skaičius.

3 lentelė. Lietuvos organizacijų narių skaičius pagal organizacijos pobūdį 1931 ir 1940 metais

Organizacijų pobūdis	Organizacijų narių skaičius Lietuvoje 1931 m. gruodžio 31 d.			Organizacijos pobūdis pagal 1940 m. skirstymą	Organizacijų narių skaičius Lietuvoje 1939 m. sausio 1 d. (256 iš 782 organizacijų duomenys)	Papildomi duomenys apie organizacijų narių skaičių iš 1939–1940 m.
	Be skyrių	Su skyriais	Iš viso			
politinės	138	15 816	15 954	-	-	-
kultūrinės	18 392	61 647	80 039	kultūrinis-ideologinis	147 921	-
				kultūrinis	12 495	12 650
				kraštotyris	159	-
				pramoginis	440	-
tikišinės	5 201	40 852	46 053	bažnytinis	104	-
				ortodoksinis	1 707	-
sporto	1 137	5 413	6 550	sportinis	686	-
blaivybės	137	8 266	8 403	blaivybinis	-	6 000
labdarybės	12 596	10 470	23 066	labdarinis	41 150	-
				savišalpinis	1 563	-
sveikatos aps.	10 762	3 972	14 734	sveikatinis	-	-
kovai su gaisrais	8 280		8 280	ugniagesybinis	1 085	-
ekonominės	5 611	11 302	16 913	ekonominis	51	3 500
profesinės	5 849	4 827	10 676	profesinis	5 442	-
išorinės politikos	448	15 319	15 767		-	-
kitokios	456	198	654	medžioklinis	705	-
Iš viso	69 007	17 8082	247 089	Iš viso	213 508	22 150
Kartu su numanomais duomenimis	2 800	18 758	268 647	Viso tiksliais duomenimis	235 658	
				Kartu su numanomais duomenimis	281 847	
				Kartu su organizacijomis, veikiančiomis pagal kitus įstatymus	392 617	

Lentelė sudaryta remiantis 256 draugijų ir jų sąjungų anketiniais 1939 m. sausio 1 d. duomenimis ir Organizacijų aprašymais iš 1939–1940 metų.

Kitas tokio skaičiavimo trūkumas – ne visos organizacijos buvo steigtos pagal 1936 metų Draugijų įstatymą, tad Draugijų registre neatsidūrė ir į bendrą statistiką nepapuoė. 1939–1940 metų duomenimis, Lietuvos šaulių sąjunga turėjo 60 270 narių, Jaunųjų ūkininkų ratelių sąjunga – 34 200, Lietuvos skautų sąjunga – 16 300 (LOT 1939–1940). Pridėję jų narius galima užtikrinčiau teigti, kad Lietuvos organizacijos iš viso turėjo 346 428 narius (pridėjus hipotetinį skaičiavimą – 392 617 narių). Pabrėžtina, kad į 1931 metų duomenis Lietuvos šaulių sąjunga ir Lietuvos skautų sąjunga nebuvo įtrauktos, o Jaunųjų ūkininkų ratelių sąjungos dar nebuvo.

Šie skaičiai leidžia teigti, kad 1931–1940 metų bendras Lietuvos organizacijų, veikiančių pagal draugijų įstatymus, narių skaičius paaugo, tačiau nežymiai. Matyt, tai lėmė ir autoritarizmo įsitvirtinimas su nuolatine karo padėtimi, ir sugriežtėjusi draugijų priežiūra. Kuria linkme valstybės politika pakeitė dalyvavimo organizacijose tendencijas atsakyti taip pat yra sudėtinga. Tarkim, kairiųjų organizacijų tinklas buvo beveik suardytas, tačiau katalikai sugebėjo savo organizacinį tinklą pritaikyti prie politinių realijų ir toliau plėstis. Žinoma, tautininkai naudojami valstybės ištekliams ir įtaka savo organizacijas remti ir gausinti. Pridėjus tokias suvalstybintas organizacijas, organizacinis aktyvumas šiuo laikotarpiu galėjo išaugti ir iki 100 tūkstančių naujų narių. Deja, tokiu atveju galėtume kalbėti apie besitraukiančius pilietinės visuomenės mastus. Jeigu griežtai atskirtume nuo jos suvalstybintas organizacijas, į pilietinės visuomenės kategoriją patenkančių draugijų tinklas reikšmingai susiaurėtų.

Remiantis 1931 m. gruodžio 31 d. Lietuvos organizacijų surašymo duomenimis ir numanant, kad panašios tendencijos išliks tarpukario laikotarpį, galima įvardyti dar keletą Lietuvos organizacinio gyvenimo ypatybių. 1931 metais vienam tūkstančiui Lietuvos gyventojų draugijos vidutiniškai turėjo 119,6 nario (Juodikis 1932: 52)¹¹. Daugiausia organizacijos narių buvo Kauno mieste – 59 508 nariai arba 24,1 proc. visų Lietuvos organizacijų narių. Akivaizdu, kad Kaune buvo gero- kai daugiau gyventojų nei kituose Lietuvos miestuose, tai buvo kultūros ir švietimo centras, tad jame daug žmonių dalyvavo ne vienoje organizacijoje. Įdomu tai, kad žydų organizacijos Kaune turėjo 27 907 narius, o lietuvių – 24 200 (Juodikis 1932: 126). Tai rodo, kad tarp Kauno žydų tendencija dalyvauti daugiau nei vienoje draugijoje buvo itin dažna.

¹¹ Lietuvos gyventojų skaičius 1932 metais Juodikio buvo paimtas iš „Statistikos biuletenio“, kurio gyventojų skaičiaus duomenys nėra itin tikslūs. Kaip ir kitur vertinant to meto Lietuvos draugijose dalyvaujančių žmonių skaičių, reikia atsižvelgti į tuos, kurie dalyvavo ne vienoje draugijoje. Taip pat į tuos, kurie niekur negalėjo dalyvauti, pavyzdžiui, kūdikiai ir maži vaikai.

4 lentelė. Organizacinis aktyvumas Lietuvoje pagal apskritis 1931 metais

Apskritis	Iš tūkstančio gyventojų dalyvauja organizacijose	Apskritis	Iš tūkstančio gyventojų dalyvauja organizacijose
Kauno m.	597,9	Ukmergės	78,4
Vilkaviškio	163,7	Kretingos	74,9
Marijampolės	145,3	Kėdainių	74,5
Seinų	121,5	Alytaus	73,1
Šakių	119,7	Biržų	71,1
Kauno apskr.	117,6	Zarasų	67,4
Šiaulių	100,4	Mažeikių	63,7
Raseinių	95,2	Rokiškio	57,7
Telšių	89,0	Trakų	45,8
Panevėžio	81,4	Utenos	36,4
Tauragės	81,3	Vidutiniškai	110,0

Lentelė paimta iš Juodikio (1932: 54–56).

Be laikinosios sostinės išskirtinumo šalies draugijų gyvenime į akis krinta skirtingi įsitraukimo į organizacijas mastai Lietuvos regionuose. Suvalkijos apskrityse organizacijos tūkstančiui gyventojų 1931 metais turėjo bemaž du kartus daugiau narių nei Šiaurės Lietuvos apskrityse. Vilkaviškio apskrityje organizacijos turėjo 163,7 nario tūkstančiui gyventojų, Marijampolės – 145,3, Seinų – 121,5, Šakių – 119,7. Tuo metu šiaurinėse Lietuvos apskrityse: Biržų – 71,1 nario tūkstančiui gyventojų, Zarasų – 67,4, Mažeikių – 63,7, Rokiškio – 57,7. Panašu, jog priežastys, dėl kurių ypač daug lietuvių tautinio atgimimo veikėjų XIX amžiaus pabaigoje priskaičiuojama iš Suvalkijos (arba Užnemunės Lietuvos): pavaldumas Lenkijos karalystės įstatymams, daugiau laisvės perkant ir parduodant žemę, daugiau teisių valsčių savivaldos ir lietuvių kalbos srityse – šio krašto gyventojams bus ilgam suteikusios geresnių organizacinio gyvenimo įgūdžių.

ORGANIZACIJŲ PASISKIRSTYMAS PAGAL PASAULĖŽIŪRĄ

XX amžiaus ketvirtojo dešimtmečio Lietuvos pilietinės visuomenės raidos tendencijas geriau padės suprasti organizacijų statistika per pasaulėžiūros prizmę. Tai parodo, kiek tautininkai pasinaudodami valstybės aparatu galėjo plėsti savo organizacijų tinklą ir kiek tai buvo leidžiama daryti opozicinių pasaulėžiūrų atstovams. 1931 metų Lietuvos organizacijų surašymo duomenys buvo apibendrinti ir

organizacijos suskirstytos pagal idėjines sroves į krikščioniškas, tautiškas, socialistiškas, tautinių mažumų ir kitokias (neidėjines).

1931 metais krikščioniškos organizacijos turėjo 17 organizacijų su skyriais (tai sudarė 16,7 proc.), 55 suteikusias žinių organizacijas be skyrių ir 1 346 skyrius (38,6 proc.). Krikščioniškos organizacijos iš viso turėjo 95 543 narius¹², tai sudarė 38,7 proc. visų Lietuvos organizacijų narių ir buvo gausiausia Lietuvos organizacijų idėjinė srovė. Nors iki 1931 metų krikščionys demokratai ir jų politinio tinklo organizacijos jau buvo praradusios daugumą savo skyrių, jie savo veiklą pamažu kėlė į katalikiškas kultūrinės organizacijas. Nepaisant konflikto su tautininkais, krikščionių demokratų vedamos kultūrinės organizacijos, saugomos Bažnyčios hierarchų autoriteto ir turinčios didelį palaikymą visuomenėje, galėjo išlikti ir net plėstis.

5 lentelė. Lietuvos organizacijos pagal pasaulėžiūrą 1931 ir 1939 metais

Idėjinė srovė	1931 metai				1939 metai		
	Organizacijos su skyriais	Skyriai	Žinias suteikusios vietinės draugijos: organizacijos be skyrių ir skyriai	Narių skaičius	Organizacijų skyrių skaičius	Narių skaičius	Susijusių organizacijų narių skaičius
Tautiškos	6	1 158	1 179	34 392	1 895	52 918	110 770
Krikščioniškos	17	1 346	1 073	95 543	2 209	139 416	
Tautinių mažumų	37	426	672	61 985			
Socialistiškos	10	117	102	4 405			
Kitokios	32	436	815	50 864			

1931 metų duomenys iš pirmojo Lietuvos organizacijų surašymo, o 1939 metų duomenys iš 256 draugijų ir jų sąjungų anketinių 1939 m. sausio 1 d. duomenų ir Organizacijų aprašymų iš 1939–1940 metų.

Tautininkų organizacijos 1931 metais turėjo 6 organizacijas su skyriais (5,9 proc.), 1 158 skyrius (33,3 proc.) ir 21 organizaciją be skyrių. Tautininkų organizacijose buvo 34 292 nariai ir sudarė 13,8 proc. visų Lietuvos organizacijų

¹² 328 skyriai nesuteikė žinių. Tai buvo absoliuti dauguma žinių nesuteikusių Lietuvos organizacijų skyrių (328 iš 332). Juodikis skaičiavo numanomą žinių nesuteikusių skyrių narių skaičių, imdamas visų Lietuvos organizacijų skyrių narių vidurkį. Atsižvelgiant į krikščioniškų organizacijų skyrių narių vidurkį, galima spėti, jog kartu su žinių nesuteikusiai skyriais jos iš viso turėjo apie 126 327 narius. Tai būtų net 9 226 nariais daugiau nei Juodikio nurodytas visų žinių nesuteikusių Lietuvos organizacijų skyrių narių skaičius (30 784 nariai skaičiuojant pagal krikščioniškų organizacijų narių vidurkį ir 21 558 pagal Juodikio skaičiavimą).

narių. Per ketverius metus, praėjusius nuo perversmo, tautininkų organizacinis tinklas, skaičiuojant skyrius, tapo beveik gausiausias, tačiau narių buvo gerokai mažiau nei krikščioniškosiose organizacijose.

Socialistiškų (kairiųjų) organizacijų 1931 metais itin sumažėjo, nes jos, priešingai nei katalikų, negalėjo pasinaudoti alternatyviais veiklos būdais. Tuo metu jos dar turėjo 10 organizacijų su skyriais (9,8 proc.) ir 117 skyrių (3,4 proc.), iš kurių 4 nesuteikė jokių žinių, o narių kairiosiose organizacijose buvo 4 405 (1,8 proc.).

Panašios tendencijos išlieka 1931–1936 metais, tai rodo Liudo Truskos pateikta legalių partijų bei organizacijų skyrių statistika (Truska 1996: 236). Tautininkų organizacijų skyrių skaičius sparčiai augo: 1931 metais jų buvo 1 179, o 1936 metais 2 289¹³. Tuo laiku katalikiškos organizacijų skaičius sumažėjo, bet nedaug (1931 m. buvo 1 401, o 1936 m. – 1 368 skyriai). 1936 metais oficialiai veikiančių kairiųjų organizacijų¹⁴ skyrių teliko 12.

1939 metais, renkant Lietuvos organizacijų duomenis, Lietuvos socialdemokratų partija, Lietuvos jaunimo sąjunga, Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga, Lietuvos socialdemokratinio jaunimo sąjunga „Žiezirba“ jau buvo uždarytos. Aktyvūs jų nariai galėjo pereiti ir į kitas organizacijas, bet formaliai kairiųjų legalių organizacijų narių skaičius tapo visiškai nereikšmingas, netgi skaičiuojant kartu su studentais varpininkais, „Žiburėlio“ draugija ir dar pora organizacijų, kuriose veikė liaudininkų sparno atstovai. Iš aktyvaus dalyvavimo Lietuvos pilietinės visuomenės gyvenime buvo išstumti visi, net ir nuosaikūs kairieji. Kokių pasekmių šitai turėjo, jau būtų kito tyrimo užduotis, bet galima įtarti, kad tai koreliavo su išaugusia naryste nelegalioje Lietuvos komunistų partijoje.

Kaip minėta, 1939 metais krikščionišką demokratiją išpažįstančios politinės organizacijos taip pat buvo uždarytos, tačiau jos savo organizavimąsi perkėlė po Katalikų veikimo centro (KVC) stogu. Nuo trečiojo dešimtmečio pabaigos ryšys tarp Lietuvos krikštonių demokratų partijos nykimo ir KVC skyrių gausėjimo buvo glaudus. Politinis ir pasaulėžiūrinis darbas kėlėsi ir į svarbiausias KVC draugijas: ateitininkų organizacijas, katalikiško jaunimo „Pavasaris“ sąjungą ar blaivybės draugijas (Svarauskas 2014: 227–233). KVC buvo saugomas konkordato, pasirašyto su Šv. Sostu, ir aptariamam laikotarpiui sujungė maždaug 20 katalikiškų organizacijų (Katalikų Veikimo Centro Vyriausiosios Valdybos laiškas kunigui Penkaskui 1939). 1939 metų sausio 1 dieną 12 iš 20 KVC jungiamų organizacijų iš viso turėjo 139 416 narius. Apytiksliai šios krikščioniškos organizacijos turėjo 2 209

¹³ Truskos manymu, duomenys pateikti ne visi, nes 1935 metais tautininkų organizacijų skyrių buvo 2 437. Truska rėmėsi VRM Administracijos departamento lentele „Lietuvoje veikusių legalių organizacijų raidos 1931–1936 m. santrauka“. Joje pateikti 1931 metų įvairių idėjinų srovių skyrių duomenys nežymiai skiriasi nuo pirmojo Lietuvos organizacijų surašymo suvestinės.

¹⁴ Be Lietuvos jaunimo sąjungos, kuri 1931 metais turėjo 76 skyrius, o 1934 metais – 58 skyrius.

draugijų skyrius. Išėitų, jog katalikiškosios organizacijos nuo 1931 metų, nepaisant autoritarinės Antano Smetonos valdžios, išaugo beveik pusantro karto. Pakeista taktika plėtoti kultūrinių katalikiškų organizacijų tinklą visoje šalyje ir per jų veiklą skleisti savo pasaulėžiūrą, laukiant, kada pavyks į šalies politinę erdvę įsiveržti be didelės konfrontacijos su tautininkais, kaip ir pasiteisino. Tai taip pat sietina su pasikeitusiu jaunųjų katalikų veikėjų požiūriu į tautininkų valdžią bei politines kovas.

Natūralu, kad ir tautininkai stiprino savo pozicijas visuomenėje. 1939 metų sausio 1 dieną tautininkų organizacijose buvo 52 918 narių 1 895 skyriuose¹⁵. Pridėjus su tautininkų valdžia vienaip ar kitaip susijusias organizacijas¹⁶, 1939–1940 metais apytikriai buvo 110 770 tautininkams artimų draugijų narių. Šių organizacijų plėtrą vertinti pilietinės visuomenės kontekste yra gana keblus reikalas. Putnamo ir kitų tyrėjų manymu, dalyvavimas organizacijose, nepaisant jų pobūdžio, veda prie efektyvesnio institucijų veikimo ir demokratijos įgyvendinimo. Tačiau akivaizdu, kad nėra taisyklės, kuri teigtų, jog visos organizacijos siekia dalyvauti viešajame gyvenime pagal pilietinės visuomenės ir demokratijos principus. Ko gero, nepaisant šių organizacijų sąsajų su tautininkų valdžia, galima kalbėti apie tam tikrą socialinio kapitalo augimą. Daugiau susiorganizavusių žmonių bendrajam gėriui gali daugiau padaryti ir be tiesioginio valstybės įsikišimo, o visa tai sveikos visuomeninės pažymis. Kita vertus, dalis dabartinių tyrėjų pilietinės visuomenės vienareikšmiškumą kvestionuoja Weimaro respublikos pavyzdžiu (Berman 1997: 401–429). Būtent joje naciai, pasinaudodami sau artimų organizacijų tinklu ir pilietine visuomene, sugebėjo įgyti valdžią ir vėliau tą pačią pilietinę visuomenę sunaikinti. Akivaizdu, norint suprasti šių organizacijų indėlį į pilietinę visuomenę ir naudą bendrajam gėriui, reikėtų gilintis į kiekvieną jų atskirai.

ORGANIZACIJOS SANDARA PAGAL LYTĮ, AMŽIŲ IR TAUTYBĘ

1931 metų Lietuvos organizacijų surašymas mums suteikia žinių, kokiomis proporcijomis draugijose dalyvavo vyrai ir moterys. Tarp 247 089 draugijų narių moterų buvo 97 229 (39,35 proc.), vyrų – 149 860 (60,65 proc.). Iš pažiūros to meto draugijose dalyvaujančių moterų procentinė dalis netgi didesnė nei moterų matomumas šalies viešajame gyvenime. Skirstant organizacijas pagal jų pobūdį

¹⁵ Tautininkų organizacijos: Lietuvių tautininkų sąjunga, Jaunoji Lietuva, „Neo-Lithuania“ filisterių sąjunga, Lietuvių tautininkų moterų draugija „Gražina“, Lietuvių mokytojų sąjunga, Lietuvių studentų tautininkų „Jaunosios Lietuvos“ korporacijos filisterių sąjunga.

¹⁶ Kitos organizacijos, susijusios su tautininkų valdžia: Lietuvos šaulių sąjunga, Lietuvos skautų sąjunga, Jaunųjų ūkininkų ratelių sąjunga.

vyrų dominavo: politinėse (14 350 vyrų ir 1 604 moterys), sporto (5 686 vyrai ir 864 moterys), kovos su gaisrais (7 850 vyrai ir 430 moterų), ekonominėse (15 475 vyrai ir 1 438 moterys) ir išorinės politikos (13 048 vyrai ir 2 719 moterų). Šiuo atveju tendencijos atitinka epochos realijas – santykinai nedaug moterų dalyvauja politinėje ar ekonominėje veikloje. Tačiau moterys gausiau dalyvavo arba narystė nedaug nusileido tokiose organizacijose: kultūrinėse (42 488 vyrai ir 37 551 moteris), tikišinėse (17 960 vyrai ir 28 093 moterys), blaivybės (2 333 vyrai ir 6 070 moterų), labdarybės (12 838 vyrai ir 10 228 moterys), sveikatos apsaugos (9 925 vyrai ir 4 809 moterys), profesinėse (7 417 vyrų ir 3 259 moterys) ir kitokiose (490 vyrų ir 164 moterys).

Aktyvus moterų dalyvavimas tikišinėse ar blaivybės draugijose, kurios veikė kartu su vietos parapijomis, matomas jau XIX amžiaus viduryje (Karčiauskaitė 2007: 21). Pažymėtina, kad moterų ištraukimą į organizacijas itin pakėlė Lietuvių katalikių moterų draugija, kuri XX amžiaus ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje buvo viena gausiausių šalies draugijų, turėjusi apie 40 000 narių. Reikia paminėti, kad pagal 1931 metų surašymo duomenis moterų narių skaičius tūkstančiui gyventojų buvo didesnis nei vyrų dviejose apskrityse: Marijampolės apskrityje vyrų narių tūkstančiui gyventojų buvo 159,8, o moterų – 167,7; Vilkaviškio apskrityje – vyrų 141,9 nario, o moterų – 150,1 (Juodikis 1932: 78). Apskritai tose dviejose apskrityse bendras narystės organizacijose rodiklis buvo vienas aukščiausių Lietuvoje.

6 lentelė. Moterų ir vyrų proporcijos Lietuvos organizacijose 1931 metais

Organizacijos pobūdis	Vyrų		Moterų		Abiejų lyčių	
	skaičius	proc.	skaičius	proc.	skaičius	proc.
Politinės	14 350	89,1	1 604	10,1	15 954	100,0
Kultūrinės	42 488	53,1	37 551	46,9	80 039	100,0
Tikišinės	17 960	39,0	28 093	61,0	46 053	100,0
Sporto	5 686	86,8	864	13,2	6 550	100,0
Blaivybės	2 333	27,8	6 070	72,2	8 403	100,0
Labdarybės	12 838	55,7	10 228	44,3	23 066	100,0
Sveikatos apsaugos	9 925	67,4	4 809	32,6	14 734	100,0
Kovai su gaisrais	7 850	94,8	430	5,2	8 280	100,0
Ekonominės	15 475	91,5	1 438	8,5	16, 913	100,0
Profesinės	7 417	69,5	3 259	30,5	10 676	100,0
Išorinės politikos	13 048	82,8	2 719	17,2	15 767	100,0
Kitokios	490	74,9	164	25,1	654	100,0
Viso	149 860	60,7	97 229	39,3	247 089	100,0

Lentelė paimta iš Juodikio (1932: 76).

1939 metų sausio 1 dienos statistikoje išlikę tik 256 organizacijų duomenys, iš jų žinoma, kad 256 organizacijose buvo 213 508 nariai, tarp jų 109 410 moterų ir 104 096 vyrai. Iš šių duomenų matyti, kad moterų dalyvavimas draugijose augo, net jei daugiausia tai sietina su Lietuvių katalikių moterų draugijos narių gausumu. Vis dėlto negalima užtikrintai teigti, kad moterų ir vyrų dalyvavimas organizacijose nepriklausomos Lietuvos pabaigoje buvo apylygis. Jei prie šios nepilnos statistikos pridėtume Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungą, Lietuvos verslininkų sąjungą ir Jaunųjų ūkininkų ratelių sąjungą, proporcijos pasikeistų – juk veikiausiai jos buvo išimtinai vyriškos.

1939 metų Lietuvos organizacijų anketos leidžia paanalizuoti naują statistinę kategoriją – draugijų narių pasiskirstymą pagal amžių. Turimi 210 447 Lietuvos draugijų narių duomenys, kuriuos galima padalyti į 5 grupes pagal amžių: 1) 18–21 metų grupei priklausė 54 208 draugijų nariai; 2) 22–24 metų grupei – 38 525; 3) 25–30 metų grupei – 30 521; 4) 31–45 metų grupei – 48 766; 5) daugiau kaip 45 metų grupei – 38 427.

7 lentelė. Lietuvos organizacijų nariai pagal amžių 1939 metais

Amžiaus grupė pagal metus	18–21 m.	22–24 m.	25–30 m.	31–45 m.	Daugiau kaip 45 m.
Narių skaičius Lietuvos organizacijose	54 208	38 525	30 521	48 766	38 427

Lentelė sudaryta remiantis (256 draugijų ir jų sąjungų anketiniai 1939 m. sausio 1 d. duomenys).

Jaunimas buvo gausiausiai organizacijose dalyvaujanti Lietuvos visuomenės grupė. Asmenys iki 30 metų pradinį mokslą ėjo jau nepriklausomoje Lietuvoje – tuomet, kai sąlygos jungtis prie organizacijų buvo gerokai palankesnės nei augant jų tėvų ir senelių kartoms. Tad natūralu, jog iki 30 metų amžiaus draugijų narių buvo dauguma – 123 254 (58,57 proc.). Jaunuomenei vis aktyviau įsitraukiant į draugijų veiklą, tikėtina, kad bendras Lietuvos organizacijų narių skaičius penktajame dešimtmetyje ir toliau būtų augęs jaunajai kartai keičiant senesniąją. Ko gero, jaunimo organizacinis aktyvumas galėjo būti net aukštesnis, kadangi priėmus 1936 metų Draugijų įstatymą jaunimo galimybės dalyvauti draugijose buvo gerokai apsunkintos. Draugijoms galėjo priklausyti ne jaunesni nei 18 metų asmenys, o jaunesni nei 21 metų neturėjo sprendžiamojo balso ir negalėjo rinkti vadovybės, draugijų steigėjai ir valdybos nariai privalėjo būti bent 24 metų. Dažniausiai vaikai ir paaugliai dalyvaudavo suvalstybintos ir pagal atskirą įstatymą veikiančios Lietuvos skautų sąjungos, kuri šioje statistikoje neatsispindi, veikloje.

Kaip ir moterų dalyvavimo draugijose statistikoje, analizuojant draugijų narius pagal amžių į akis krinta itin didelė kelių draugijų reikšmė. Štai amžiaus grupėje

iki 30 metų Lietuvių katalikų jaunimo „Pavasario“ mergaičių ir vyrų sąjungose buvo net 65 000 narių (52,74 proc.). Kartu su Lietuvių tautinės jaunuomenės sąjunga šis skaičius siektų 93 960 narių (76,23 proc.). Tačiau imant grupes nuo 30 metų ir daugiau itin reikšmingą narių dalį sudarė Lietuvių katalikų vyrų ir Lietuvių katalikų moterų sąjungos. Šiose amžiaus grupėse jos turėjo 40 500 narių (46,45 proc.). Kartu su Lietuvių tautininkų sąjunga jos būtų turėjusios 51 916 narių (59,54 proc.). Tai leistų teigti, jog Lietuvos pilietinės visuomenės įvairovė nebuvo itin marga ir ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje beveik visiškai suskilo į tautininkų bei katalikų stovyklas. Visgi aukščiau minėtus skaičius turėtume vertinti tik kaip dalinius, nes ne visų organizacijų duomenis pagal jų narių amžių turime.

1931 metų Lietuvos organizacijų duomenis apie tautines mažumas atidžiai analizavo Vitalijus Gailius, tad jo išsakytų teiginių kartoti neverta, tik akcentuotina, kokia dalis skirtingų tautinių grupių įsitraukė į organizacinę veiklą. Remiantis apytiksliais duomenimis matyti, kad aukščiausią organizuotumo lygį buvo pasiekę Lietuvos žydai ir vokiečiai. Viena to priežasčių – didesnė šių tautinių grupių koncentracija Lietuvos miestuose, kuriuose organizacinis aktyvumas buvo apskritai aukštesnis nei provincijoje. Štai Lietuvos žydų narystės organizacijose apimtys buvo daugiau nei tris kartus aukštesnės nei tarp lietuvių. Dar reikėtų pridurti, kad tai lėmė ne vien miesto veiksnys ir aktyvesnis žydų įsitraukimas į organizacijų veiklą. Žydai, ypač Kauno mieste, dalyvavo daugiau nei vienos draugijos veikloje, o tai natūraliai augino narystės apimtis.

8 lentelė. Lietuvos piliečių dalyvavimas organizacijose pagal tautybę 1931 metais

Tautybė	Lietuviai	Žydai	Vokiečiai	Lenkai	Rusai	Latviai	Baltgudžiai	Kitų tautybių	Nenurodytos ir nežinomos tautybės
Iš rūkst. gyventojų dalyvauja draugijose	91,1	356,8	133,3	47,8	66,9	54,6	71,9	204,3	21,1

Lentelė paimta iš Juodikio (1932: 69). Juodikis vėlgi gyventojų skaičių 1932 m. sausio 1 d. paėmė iš „Statistikos biuletenio“, o gyventojų skaičių tautybėmis apskaičiavo interpoliacijos būdu, naudodamasis 1923 m. Lietuvos gyventojų surašymo duomenimis. Dėl šios priežasties duomenys stokoja tikslumo, tačiau jais remiantis ryškias tendencijas matyti galima.

Kokie tautinių mažumų draugijų ir jų narių skaičiaus pokyčiai pastebimi 1931–1940 metais? 1931 metų duomenimis, Lietuvoje veikė 188 žydų organizacijos (158 be skyrių ir 30 su skyriais), kuriose buvo 53 547 žydų tautybės narių ir 100 kitų

narių¹⁷. O 1940 metų sausio 1 dieną Lietuvoje veikė 217 žydų organizacijų. Pavyzdžiui, 1931 metais Lietuvoje buvo 301 lietuvių organizacija (246 be skyrių ir 55 su skyriais), o 1940 metų pradžioje jų skaičius siekė 343. Galima teigti, kad tautybės ar religijos pagrindu susikūrusios organizacijos pirmiausia orientavosi į kultūros, savišalpos ar tikybos plotmes. Šiame lauke didesnių konfliktų su valdžia buvo galima išvengti. Per dešimtmetį žymiausias nuokrytis pasireiškė būtent tautybės atžvilgiu mišrių organizacijų kategorijoje. Tarkim, 1936 metais uždarytos profesinės sąjungos mažai kreipė dėmesio į tautinį susiskirstymą.

9 lentelė. Organizacijų ir jų narių skaičius pagal tautybę 1931 ir 1940 metais

Tautybė	Lietuviai	Žydai	Vokiečiai	Lenkai	Rusai	Latviai	Mišrių ir kitų tautybių
Organizacijų be skyrių 1931 m.	246	158	16	11	16	14	229
Organizacijų su skyriais 1931 m.	55	30	1	5	-	1	10
Organizacijų narių 1931 m.	161 776	53 647	2 494	3 122	2 172	550	23 328
Organizacijų 1940 m.	343	217	14	11	16	18	173
Organizacijų narių 1940 m.	-	-	10 573*	4 484	1 246	716	-

1931 metų duomenys paimti iš Juodikio (1932: 145–149), 1940 metų duomenys – iš Draugijų statistikos pagal tautybę ir pobūdį; Lietuvoje veikiančių tautinių mažumų draugijų su jų padaliniais narių skaičius.

* Iš 10 573 narių, priklausiusių vokiškoms organizacijoms, net 9 678 jų buvo Lietuvos vokiečių kultūrinės sąjungos nariai.

Tikslaus to meto žydų draugijų narių skaičiaus surasti nepavyko, tačiau, vertinant gausesnį organizacijų skaičių ir kitų tautinių mažumų statistiką, tikėtina, kad ir žydų organizacijų narystės rodikliai augo. Apibendrinant duomenis galima teigti, jog tautinių mažumų draugijų skaičius liko daugmaž panašus ir, išskyrus rusų organizacijas, visų kitų tautybių (vokiečių, lenkų ir latvių) narių skaičius jose didėjo.

¹⁷ Reikia turėti mintyje, kad tautinių mažumų atstovai dalyvaudavo ir lietuvių dominuojamuose ar mišrios tautybės draugijose.

IŠVADOS

Tarpukario Lietuvos piliečių būrimosi į draugijas sąlygas labiausiai paveikė 1926 metų gruodžio 17-osios perversmas. Demokratiniu laikotarpiu Lietuvoje buvo vis daugiau steigiami naujų organizacijų ir jų skyrių, nei uždaroma. Tačiau po perversmo uždarytų organizacijų ir jų skyrių skaičius padidėjo, tai lėmė politinių partijų veiklos suvaržymai. Karo padėtis ir 1936 metais priimtas Draugijų įstatymas leido valdžiai griežčiau kontroliuoti draugijų steigimą, o nepageidaujamų tiesiog neregistruoti.

1931–1940 metais Lietuvos organizacijų skaičius liko panašus, svyravo apie aštuonis šimtus, tik organizacijų skyrių įsteigta daugiau. Tautininkų vadų kalbos prieš priimant 1936 metais Draugijų įstatymą, esą šalyje yra per daug draugijų ir jų skaičių siekiama mažinti, iš dalies nepasitvirtino.

Organizacijose dalyvaujančių narių skaičius, jei nebūtų įvykęs autoritarinis perversmas, tikėtina, kad būtų augęs sparčiau. Visų pirma, kairiosios ideologijos atstovams buvo užkirstas kelias vykdyti organizacinę veiklą ir legaliai kurti savo pasaulėžiūros organizacijas. 1931–1940 metų Lietuvos organizacijų, veikiančių pagal draugijų įstatymus, narių skaičius paaugo, tačiau nežymiai. Tačiau jei pridėtume suvalstybintų organizacijų narių skaičių, augimas galėtų siekti ir iki 100 tūkstančių naujų narių.

Ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje iš esmės tik dvi pasaulėžiūrinės stovyklos – tautininkai ir krikščionys demokratai – išlaikė stiprias ir gausėjančias organizacijas. Krikščionys demokratai sugebėjo aktyviausius savo narius iš partinės veiklos perkelti į kultūrinės organizacijas jungiantį KVC ir per jį skleisti savo pasaulėžiūrą. Jie per dešimtmetį savo narių skaičių išaugino pusantro karto ir vis dar buvo gausiausi. Tautininkų ideologijos draugijos taip pat augo sparčiai.

Moterų dalyvavimas organizacijose buvo gal net aktyvesnis nei šalies viešajame gyvenime. 1931 metais Lietuvos organizacijose buvo 60,65 proc. vyrų ir 39,35 proc. moterų. Vyrai dominavo politinėse, ekonominėse ir sporto draugijose. Moterų daugiau buvo tikiybėse ir blaivybės draugijose.

Remiantis 1939 metų sausio 1 dienos statistika, jaunimas iki 30 metų organizacijose sudarė 58,57 proc. visų narių. Nepaisant 1936 metų Draugijų įstatymo, apribojusio galimybes jaunuoliams iki 18 metų dalyvauti organizacijose, jaunimas aktyviai įsitraukė į jų veiklą ir tikėtina, kad ateityje Lietuvos visuomenės įsitraukimas į draugijų veiklą būtų tik didėjęs.

Žydiškų organizacijų 1931–1940 metais padaugėjo nuo 158 iki 217, o kitų tautinių mažumų draugijų skaičius išliko stabilus. Daugumos, išskyrus rusų, tautinių mažumų organizacijų narių skaičius paaugo.

ŠALTINIAI

1931 m. gruodžio mėn. 31 d. veikusių organizacijų veikimo pradžia visoje Lietuvoje, LCVA, f. 394, ap. 4, b. 278, l. 5.

1939. XII. 31 d. veikiančios draugijos, LCVA, f. 377, ap. 10, b. 361, l. 25.

256 draugijų ir jų sąjungų anketiniai 1939 m. sausio 1 d. duomenys, LCVA, f. 377, ap. 10, b. 131–137, 278, 294–295, 336, 369, 370, 417–424. Draugijų įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 522–3626 (1936).

1940 metų draugijų statistika pagal tautybę ir pobūdį 1940, LCVA, f. 377, ap. 10, b. 416, l. 105. Įstatymas apie draugijas, *Laikinosios vyriausybės žinios*, 15 (1919).

Juodikis, Jonas. *Pirmasis Lietuvos organizacijų surašymas 1931 m. gruodžio mėn. 31 d.* Diplomatinis darbas. Vytauto Didžiojo universitetas, 1932, <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/islandora/object/kolekcijos%3AVUB01_000760391#00223>. Katalikų Veikimo Centro Vyriausiosios Valdybos laiškas kunigui Penkauskui 1939, LCVA, f. 566, ap. 1, b. 17, l. 158.

Lietuvoje veikiančių tautinių mažumų draugijų su jų padaliniais narių skaičius: 1940, LCVA, f. 377, ap. 10, b. 361, l. 35.

LOT – Lietuviškųjų Organizacijų Tarybai steigti kviestinų I-am pasitarimui organizacijų sąrašas, LCVA, f. 377, ap. 10, b. 416, l. 104.

LVD – Lietuvoje veikiančios draugijos 1938–1940: Lietuvoje veikiančių draugijų, jų įsteigimo ir uždarymo statistiką 1938–1940 metais, LCVA, f. 377, ap. 10, b. 361, l. 1–28.

Ministr. Gen. Čapliko pareiškimas draugijų klausimu. *Lietuvos žinios*, 1936 02 10.

Organizacijų aprašymai iš 1939–1940 metų, LCVA, f. 377, ap. 10, b. 416, l. 23, 31, 33, 34, 35, 36, 104.

Organizuota visuomenė turi būti valstybės ramstis. *Lietuvos aidas*, 1936 02 04.

Palaidam organizacijų gyvenimui turi būti padarytas galas. *Lietuvos aidas*, 1936 02 03.

Pirmasis Lietuvos Organizacijų surašymas 1931 m. gruodžio 31 d. II tomas. Organizacijos idėjinėmis srovėmis, LCVA, f. 377, ap. 10, b. 4, l. 2–10.

LITERATŪRA

Berman, Sheri. Civil Society and the Collapse of the Weimar Republic. *World Politics*, vol. 49, 1997, no. 3, 401–429.

Gailius, Vitalijus. 1931 m. gruodžio 31 d. visuomeninių organizacijų surašymas: tautinių mažumų atstovavimo skerspjūvis. *Istorija*, 2015, t. 98, nr. 2, 36–66.

Karčiauskaitė, Indrė. *Katalikiškoji moterų judėjimo srovė Lietuvoje (1907–1940)*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007.

Kaubrys, Saulius, ir Mindaugas Tamošaitis. *Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų: metmenys tapatybės istorijai*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2013.

Kaubrys, Saulius. Lenkų visuomeninis-organizacinis sąjūdis Lietuvos visuomeninių organizacijų 1931 m. surašymo duomenimis:

dalinis interpretacijos bandymas. In *Lietuvių-lenkų santykiai amžių tėkmėje. Istorinė atmintis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, 204–215.

Lietuvos istorija, t. X, d. 1. Nepriklausomybė 1918–1940 m. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014.

PGI – Pilietinės galios indeksas 2020 m. Vilnius: Pilietinės visuomenės institutas, 2021.

Putnam, Robert D. *Kad demokratija veiktų*. Vilnius: Margi raštai, 2001.

Svareuskas, Artūras. *Krikščioniškoji demokratija nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940): politinė galia ir jos ribos*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014.

Truska, Liudas. *Antanas Smetona laikai ir jo laikai*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996.

Martynas Butkus

STATISTICS ON ORGANISATIONS IN LITHUANIA, 1918–1940

SUMMARY. One of the key features of a strong civil society is the large number of voluntary organizations and their members. The years 1918–1940 are often considered the golden age of Lithuanian organizations. Aggregated statistics on organizations in inter-war Lithuania can help to understand the validity of these assumptions and the development of civil society during this period. The article, based on the data from the First Census of Lithuanian Organizations in 1931 and partial statistics on organizations at the end of the 1930s, presents statistics on organizations in interwar Lithuania according to the following indicators: establishment and closure of organizations, number of organizations and their members by type of organization, participation in organizations according to the administrative division of Lithuania, nationality, gender, and age. Statistical summaries of organizations also show the impact of changes in public policy on the country's civil society and the life of societies.

KEYWORDS: statistics on organizations, civil society, societies, interwar Lithuania.